

Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Değerlendirilmesi

Eylül Kabakçı Günay* - Çağatay Tunçsiper**

Giriş

Ekonomik büyüme bir yıl içerisinde bir ekonominin gerçekleştirmiş olduğu mal ve hizmetlerin üretiminin miktarının artması anlamını taşır. Bu bakımdan ekonomik büyüme bir ekonominin üretim gücünün artması demektir. Ekonomik büyümeyi etkileyen unsurlar ise; doğal kaynaklar, beşerî kaynaklar, sermaye mallarının artması, üretim faktörlerinin verimliliğinin artması, teknolojik gelişme olarak ifade edilmektedir.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma ise birbirinden farklı kavramlardır. Ekonomik büyüme bir ülkenin üretim kapasitesindeki artış olarak nitelendirilebilirken, kalkınma ülkelerin ekonomik anlamda ilerleme sağlaması neticesinde elde edilen gelir artışının sosyal, siyasi ve kültürel gibi birçok alandaki gelişmenin gerçekleştirilerek refah artışına dönüşmesidir. O halde ekonomik büyüme kalkınmanın anahtarıdır.

Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı incelenmiş ve dönemler arası bir karşılaştırma yapılarak farklılıklar ortaya konulmuştur.

1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Ekonomik Göstergeler

Tablo 1'e bakıldığında Cumhuriyet öncesi dönemde ekonomik göstergelere bakıldığında yüzyıllar içerisinde Osmanlı'nın toplam GSYH'sının 400 yıl içerisinde 3 kat artış göstermiştir. Ancak artan nüfus ile birlikte asırlar içerisinde kişi başına düşen gelir sabit kalmış ve 600\$ seviyelerinde seyretmiştir.

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, eylul.kabakci@idu.edu.tr

** Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, cagataytuncsiper@gmail.com

Tablo 1. Osmanlı Devleti Döneminde Ekonomik Göstergeler

Yıllar	1500	1600	1700	1820	1922
Dünya GSYH (milyon \$)	248.321	331.344	371.058	693.502	3.000.000
Osmanlı GSYH (milyon \$)	3.780	4.740	5.040	6.478	9.882
Osmanlı GSYH/ Dünya GSYH	1,5	1,4	1,4	0,9	0,3
Dünya Nüfusu (bin)	438.428	556.148	603.490	1.040.708	1.863.466
Osmanlı Nüfusu (bin)	6.300	7.900	8.400	10.074	13.877
Dünya KB Ortalama Gelir (\$)	566	596	615	666	1525
Osmanlı KB Gelir (\$)	600	600	600	643	712

Kaynak: Maddison,A. (2006) ¹

1922 yılında kişi başına ortalama 712\$ gelire sahip olan Osmanlı, 1. Dünya savaşının getirmiş olduğu yenilginin yükünü taşımaktaydı. Bu noktada Osmanlı döneminde ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlı biçimde gerçekleşmediği ve özellikle kişi başına düşen gelirin 20. Yüzyılda dünya ortalamasının yarısından da azına denk geldiği söylenebilir.

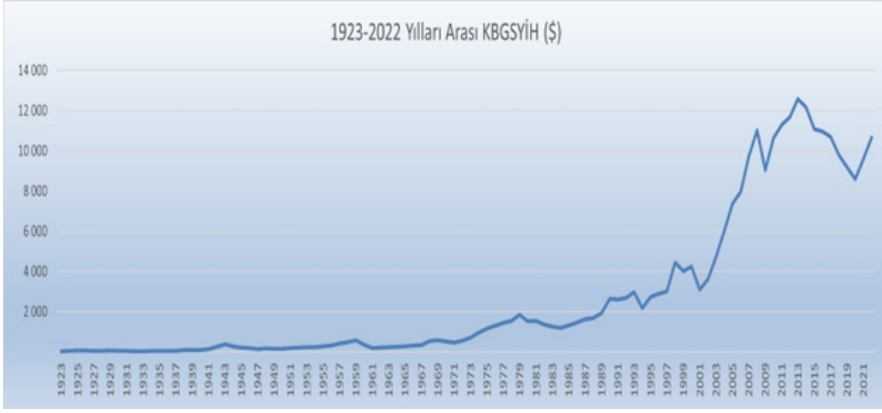
2. Cumhuriyet Döneminde Milli Gelir ve Ekonomik Büyüme

1923 yılına gelindiğinde kişi başına gelir düzeyi 1913 düzeyinin yaklaşık %40 altındadır. Cumhuriyetin bir enkaz devraldığı söylenebilir; ancak bu enkaz büyük ölçüde 1912-1922 döneminde ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra alınan ekonomik tedbirler neticesinde Türkiye Cumhuriyeti hızlı bir ekonomik büyüme sürecine girmiştir. Tablo 2'ye göre kuruluş yıllarında 50 \$ seviyelerinde olan KBGSYİH, 1975 senesinde 1000\$'ı geçmiş, 2000'li yıllarda ise 2009 yılı hariç 2013 yılına kadar artarak 12 bin 582 dolar ile zirveyi görmüştür. 2022 yılı için ise 10655 \$ olarak açıklanmıştır.

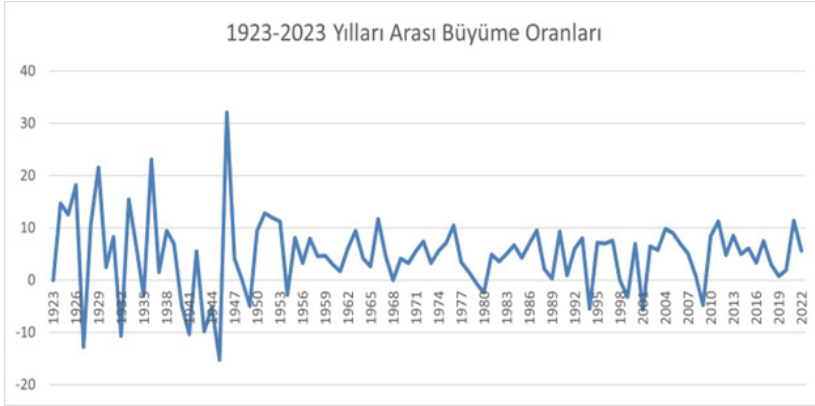
¹ A. Maddison, "The World Economy", OECD Publishing, 2006.

Tablo 2. Cumhuriyet Döneminde Kişi Başına Düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

Kaynak: TÜİK ²

Tablo 3. Cumhuriyet Döneminde Büyüme Oranları

Kaynak: TÜİK ³

Tablo 3'e bakıldığında ise genç cumhuriyetin hızlı bir büyüme atağı gerçekleştirdiği görülmektedir. 1920'lerdeki hızlı büyüme, büyük ölçüde uzun süren savaşlar sonrasındaki toparlanmayı yansıtmaktadır. Bu toparlanma sürecinde kent ekonomisindeki yatırım hamlesinin yanı sıra, tarımsal üretimdeki artışlar da önemli rol oynamıştır.

2 TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113>'ten yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3 TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113>'ten yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Böylece, Cumhuriyet ekonomisi 1913 yılının kişi başına milli gelir düzeyini 1929 yılında yakalayabilmiştir.⁴

Tablo 4. Türkiye’de 10 Yıllık Dönemler Halinde Ortalama Büyüme Hızları

YILLAR	ORTALAMA BÜYÜME HIZLARI
1923-1932	7.220652
1933-1942	5.004843
1943-1952	3.913421
1953-1962	4.749928
1963-1972	5.856073
1973-1982	3.675008
1983-1992	5.096021
1993-2002	3.186609
2003-2012	5.695052
2013-2022	5.299212

Tablo 4’te ise Türkiye’nin 10 yıllık dönemler halinde ortalama büyüme hızlarına yer verilmiştir. Bu dönemler incelendiğinde en düşük büyüme hızının 1993-2002 yılları arasında yaşandığı görülürken, en yüksek büyüme hızının ise Cumhuriyetin ilk 10 yıllık dönemi olan 1923-1932 yılları arasında gerçekleştiği görülmektedir.

3. Türkiye Ekonomisinde Dönemler Arası Ekonomik Görünüm

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen ekonomik büyüme oranlarını doğrudan etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurları daha iyi anlayabilmek için 100 yıllık süreçte ülke ekonomisinin genel durumuna dönemler halinde ele almak doğru bir yaklaşım olacaktır.

4 Ş. Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

Tablo 5. Türkiye Ekonomisinde Dönemler

Yıllar	Dönemin Özelliği
1923-1929	Kuruluş ve Serbest Ticaret
1930-1939	Büyük Depresyon,Devletçilik Politikaları, Osmanlıdan kalan borçların ödenmesi
1940-1949	II.Dünya Savaşı, Kıtlık, İthalatta zorluk, Varlık Vergisi
1950-1959	Çok Partili Yaşam, Liberal Politikalar, Marshall Yardımları
1960-1969	Planlı dönem, ithal ikamesi
1970-1979	Petrol fiyatları artışı, Kıbrıs Barış Hareketi, Ambargo
1980-1989	Serbest piyasa düzeni, dışa açılma ve neo-liberal politikaların uygulanması
1990-1999	Dışa açılma,1994 krizi, IMF anlaşması
2000-2009	2001 krizi, IMF programına devam edilmesi, AB ile temaslarda artış, liberal politikalar
2010 ve sonrası	Düzensiz Göçlerin artması, Müdahaleci Politikalar

Kaynak: Eğilmez, M. (2020).⁵

Tablo 5'e göre Cumhuriyetin ilk yılları kuruluş aşaması ve serbest ticaretin benimsenerek yurtdışı ile entegrasyon hareketlerinin hız kazandığı bir dönem olarak betimlenebilir. 1930'lu yıllarda ise devletçilik politikalarının hız kazanmış, 40'lı yıllar ise ithalatta yaşanan güçlükler ve 2. Dünya savaşı ile karakterize edilmiştir. 50'li yıllarda çok partili hayata geçilmiş, liberal politikalar benimsenmiştir. 60'lı yıllarda planlı kalkınma ve ithal ikameci politikalar uygulanmaya konulmuştur. 70'li yıllarda ise OPEC ülkelerinin yaratmış olduğu petrol krizi her ülkeyi olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiş, yine Kıbrıs Barış Harekatı'ndan dolayı Türkiye'ye ambargo başlamıştır. 80'li yıllarda ise Türkiye'nin dışa açılma süreci başlatılmış olup, neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 90'lı yıllarda ekonomik krizler döneme damgasını vurmuş ve IMF ile Standby Anlaşmaları hız kazanmıştır. 2000'li yıllarda 2001 ve 2008 krizi yaşanmış AB ile temaslarda artmıştır. 2010'lu yıllarda ise karşılaşılan temel sorun düzensiz göçmenler ve müdahaleci politikalar olmuştur.

5 M. Eğilmez, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 2020.

Tablo 6. Türkiye'nin Sektörel Büyüme Oranları

Yıllar	Sanayi		Tarım		Hizmetler	
	Büyüme Oranı	% Toplam	Büyüme Oranı	% Toplam	Büyüme Oranı	% Toplam
1924-1929	8	9,6	15,9	45,7	8,3	44,8
1930-1939	11,7	13,5	6	43,8	5,7	42,7
1940-1949	-0,3	14,9	1,7	43	1	42,1
1950-1959	9,2	14,2	6,6	39,6	6,8	46,2
1960-1969	9,5	18	1,9	33	6,7	49
1970-1979	6,1	19,8	1,9	25,6	6	54,6

Kaynak: Eğilmez, M. (2020)⁶

Tablo 6 incelendiğinde görülmektedir ki kuruluş yıllarında tarımın toplam gelir içerisindeki payı en yüksekken sonraki yıllarda özellikle 1950'li yıllarda hizmetler sektörünün toplam gelir içerisindeki payı tarım sektörünü geçmiştir. Yine sanayi sektörünün yıllar içerisindeki payı gittikçe artmıştır. Sektörlerin yıllar içerisindeki büyüme hızlarına bakıldığında ise tarım sektörünün büyüme hızının keskin bir biçimde düştüğü, ancak sanayi ve hizmetler sektörünün ise büyüme oranlarının hızlı bir biçimde değişmediği görülmektedir.

a. Liberal Dönem (1923-1929)

17 Şubat 1923'te toplanan Birinci İzmir İktisat Kongresinde Kurtuluş Savaşı sonrasında ekonomide üretim gücünün artırılması için lokomotifin sanayi sektörü olmasına karar verilmiştir. Bu bakımdan bu yıllarda sanayileşmeye büyük önemin verildiğini ve yeni girişimlerin desteklenerek liberal bir anlayışın benimsendiğini görürüz. 1927'de çıkarılan Sanayi Teşvik kanunu bunun bir göstergesidir. Sanayi Teşvik kanununa göre;

- Yerli Üretim teşvik edilmelidir.
- Lüks ithalattan kaçınılmalıdır.
- Tekelcilik yasaktır.
- Ekonomik büyümeye katkı sağlamak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilecektir.
- Girişimciler teşvik edilecektir.

⁶ Eğilmez, *age*.

- Dışa Açık bir ekonomi uygulanmaktadır.

KİT'ler bu dönemde kurulmaya başlanmıştır. 1924'te Türkiye İş Bankası'nın kurulması dönemin önemli gelişmelerindendir (Eğilmez, 2020)⁷.

Bu dönemde ortalama ekonomik büyüme %11 olmuştur.

b. Devletçi Politikalar Dönemi (1930-1949)

1929 yılında baş gösteren büyük buhran nedeniyle ekonomiye devletin müdahale etkisinin arttığı yıllardır.

Bu dönemin belli başlı önemli olayları;

1930 MB Kuruluşu ve Türk parasının kıymetini koruma kanunu (Kambiyo Denetimi)

1933 Sümerbank Kuruluşu

Sanayi Planlarının hazırlanması

I. Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938)'nin uygulanması

Beş sektör kararları (Dokuma, Maden, Kağıt, Kimya, Toprak endüstrisinde sanayi tesisleri kurulması)

İkinci Dünya Savaşının Türkiye Cumhuriyeti'ni etkilemesi ve özellikle enflasyon sorununun derinleşmesi.

Ekonomik Büyüme sağlanabilmesi için kamu harcamalarının artırılması ve Keynesyen Hipotezin benimsenmesi yine bu dönemde etkin olan politikalarındandır.

Bu dönemde ortalama ekonomik büyüme %2,7 olmuştur.

c. Liberal Politikalara Dönüş Dönemi (1950-1960)

1950 yılında seçimleri kazanan Demokrat Parti, Türkiye'yi yeniden liberal politikalara geçirme çalışmaları yapmıştır.

Genel olarak;

Tarımın makineleşmesi,

Kredi olanaklarının yaygınlaştırılması ve para arzının genişlemesi,

İthalatın sınırlandırılıp yerli sanayinin desteklenmesi,

7 Eğilmez, *age*.

Altyapı yatırımlarına önem verilmesi,

Marshall yardımları gibi dış yardımların ekonomik büyüme ve kalkınma için kullanılması

Bu dönem, ekonomi ilk dört yıl hızlı bir büyüme performansı göstermiş ve ortalama %7 büyüme oranını yakalamıştır. Ancak parasal genişleme ile desteklenen bu büyüme politikası enflasyon yaratmış, bu dönemde ortalama enflasyon yıllık %10 civarında seyretmiştir.

Dönem 1960 askeri darbesi ile sona ermiştir.

Bu dönemde ortalama ekonomik büyüme %6.71 olmuştur.

d. Planlı Karma Ekonomi Dönemi (1961-1979)

Devlet Planlama Teşkilatı Kurulmuş ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için belirli bir plan ile hareket edilmesine gereksinim olduğu düşünülmüştür.

Bu bağlamda 1961 Anayasasında planlama ve planlı ekonomi kavramları kural haline getirilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yıllarında uygulanmış ve büyük bir başarı elde etmiştir.

Planların ekonomik büyüme hedefi, yıllık ortalama %7'lik bir büyüme hızı elde edilip, 10 yıl içerisinde yaratılan toplam milli gelirin 2 katına çıkarılmasıydı.

1968-1972 yılları arasında II. Kalkınma planı esnasında sanayileşme önemini korumuş ve büyümenin lokomotif olarak tanımlanmıştır. Yine bu dönemde büyüme politikalarının ithal ikamesi ve ihracatın teşviği üzerine şekillendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Dönemde 1974 petrol krizi nedenli enerji fiyatlarındaki büyük artış ve Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle karşılaşılan ambargo nedeniyle elde edilen başarılı ekonomik görünüm sürdürülememiş ve 24 Ocak 1980'de ekonomik istikrar kararları açıklanmıştır. Bu dönemde TL devaüle edilmiştir. 1961 yılında 9.8 tl olan TL, dönem sonu olan 1979'da 35.2 TL olmuştur.

Bu dönemde ortalama ekonomik büyüme %5.07 olmuştur.

Piyasa Ekonomisine Geçiş Dönemi (1980-2001)

Türkiye ekonomisinin kabuk değiştirmesinin yaşandığı dönem olarak da tanımlayabileceğimiz 1980 ve sonraki yıllarda, ithal ikameci sistemden vazgeçilmiş, serbest piyasa koşullarında ihracata dayalı bir ekonomik büyüme modeli benimsenmiştir.

24 Ocak kararları ile TL devaüle edilmiş, kararlardan 1 gün sonra yani 25 Ocak'ta, 35.2 TL olan dolar kuru 70 t'l'ye yükselmiştir.

1985 yılında kurun piyasada belirlenmesi sistemine geçilmiştir.

Bu dönemde özelleştirmeler hız kazanmış, ithal malların ülkeye girişi serbestleşmiş, IMF ile Standby Anlaşmaları imzalanmıştır. (1984,1994,1999)

2001 krizi ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz etkilemiş, bir önceki seneye göre %5 küçülme gerçekleşmiştir.

Dönemin ortalama büyümesi ise %3.7 dir.

Müdahaleli Piyasa Dönemi (2002 ve Günümüz)

- Bu dönemde enflasyonla mücadele, dolar kurunun dengede tutulması, ekonomik büyüme gibi konularda kayda değer iyileşmeler gösterilmiştir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında rekor girişler yaşanmıştır.
- Maliye politikalarının yerini para politikaları almıştır.
- TL'nin aşırı değerli olması nedeniyle dönemin başında GSYİH'ı dolar cinsinden yukarıya taşımış, ithal ürünler ve ithal girdiler ucuzlamış, enflasyon hızla düşüş eğilimi sergilemiştir.
- KBGSYİH 10.000 \$'ı aşmıştır.
- 2011 yılında dolar 1.91 TL seviyelerindeyken, 2017 yılında 3.80 seviyelerine çıkmıştır.
- Ekonomik büyüme ortalaması %5.55 seviyelerinde seyretmiştir. (Eğilmez, 2020; Pamuk, 2007; Karluk, 2014).⁸

⁸ Eğilmez, age., Ş. Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007. R. Karluk, *Türkiye Ekonomisi Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm*, Beta Basım Yayım, 2014.

Sonuç

Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir ulus devlet olarak kurulmasının ardından modernleşmesi ve ekonomik gelişim gösterilmesi ile aynı zamana denk gelir. Atatürk ve ekibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ülkenin ekonomik altyapısını güçlendirmek ve çeşitli reformlarla sanayileşmeyi teşvik etmek için çaba sarf etmiştir. Bu dönemde ekonomik büyümenin etkileri, tarım ve sanayi sektörlerinde önemli reformların uygulanmasını, tarımsal modernizasyonun teşvik edilmesini ve devlet destekli büyük yatırımlara sahip fabrikaların kurulmasını ve yerli üretimde artışa yol açmasını içermektedir.

Cumhuriyet ayrıca demiryolları, limanlar, yollar ve havaalanları dahil olmak üzere altyapı projelerine büyük önem vererek ülkenin iç ve dış ticaretini kolaylaştırmış ve ulaşım etkinliğini artırmıştır. Sanayileşme çabaları 1930'lardan bu yana daha da güçlendirilmiş, bu da üretim ve ihracatta bir artışa yol açtı ve böylece ekonomiyi dışa doğru genişletmiştir. Eğitim sistemi modernize edilmiş ve nitelikli bir işgücünün geliştirilmesi teşvik edilmiştir. Belirtilen bu hususlar uzun vadeli ekonomik büyümeye katkıda bulunmuştur. Ekonominin finansal altyapısını güçlendirmek için kamu bankaları ve finans kuruluşları kurulmuş, bu da kredi fırsatlarını artırdı ve ekonomik büyümeyi desteklemiştir.

1960'larda stratejik sektörleri hedef alan ve ekonomik büyüme hedefleri belirleyen beş yıllık kalkınma planları dönemi başladı. Bununla birlikte, bu olumlu gelişmelere rağmen, Cumhuriyet dönemi ekonomisi, zaman zaman ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilecek periyodik krizler, enflasyon ve dış borçlarla karşı karşıya kaldı. Ekonomik büyümenin tamamen homojen olmadığını ve farklı dönemlerde değişen seviyelerde gerçekleştiğini belirtmek çok önemlidir. Denilebilir ki Cumhuriyet döneminde ekonomik büyüme hızı kazanmış, kriz yıllarında ise bu artış hızı kesmiştir. Türkiye ekonomisinin 1923-2023 yılları arasında ortalama büyüme hızının %5 olduğu, özellikle cumhuriyetin kurulduğu ilk senelerde büyüme hızının ortalama %7.5 ile oldukça yüksek olduğu görülmüştür.

Kaynaklar

Angus, M., “The World Economy”, *A Millennial Perspective and Volume 2: Historical Statistics*, Vol 1, Paris: OECD Publishing, 2006.

Eğilmez, M., *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 2020.

Karluk, R., *Türkiye Ekonomisi Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm*, Beta Basım Yayım, 2014.

Pamuk, Ş., *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

TUIK, Türkiye İstatistik Kurumu, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113>

